

NURULLAH ATAÇ VE CEVDET PERİN'İN ÇEVİRİLERİNDE ÖTEKİ ALGISI*

Zahide Günay***

Konuşmak, bir melekler dilini bir insan diline çevirmektir.

J.G. Hamann.***

ANA DİL VE ÇEVİRİ = ÜTOPYA

Sözlü ya da yazılı dilin düşüncelerimizi aktarmak için yetersiz kaldığını biliriz. Anlambilimin kurucusu M. Bréal, dilin insan düşüncesinin yansıması olamayacağını ifade eder. Sadece sözcüklerle düşünmediğimiz ve bu anlamda bir bilinç akışının söz konusu olduğunun, hatta zaman zaman düşüncelerimizi sözcüklere dökemediğimiz farkındayızdır. Diğer yandan, sözcükleri kullandığımızda, hislerimizi yazıya aktardığımızda, düşüncelerimiz açıklık kazanıyor, anlamlı bir hal alıyor. Bu yüzden ki, edebiyatta insana dair yaşanılanı anlatabilmek için dil ile zorlu bir mücadeleye

* Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi tarafından 20-21 Ekim 2011 tarihlerinde Kırıkkale’de düzenlenen “Avrupa Birliği’ne Giriş Sürecinde Türkiye’de Çeviri Sorunları ve Çözüm Yolları, I. Uluslararası Çeviribilim ve Terimbilim Kurultayı” nda sunulan bildiri metninin makale haline getirilmiş şeklidir.

** Yard. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

***Çeviri Seçkisi II, Çeviri(bilim) Nedir ?, Hazırlayan: Mehmet Rifat, Sel Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2012, s. 21.

girişilir. Mesela, şairler veya çevirmenler uygun bir sözcüğü bulmak için günlerce haftalarca hatta yıllarca derin derin düşünüp zihin yorarlar. Hayatın hızı karşısında, akarsuyun önüne çekilen bent misali edebiyat ve hizmetindeki sözcükler, hayatın anını yakalamak, onu kuşatmak, hapsetmek, görünür kılmakla birlikte zamanı durdurarak sonsuzluğu tatırtmayı vaat eder. Belki, hayatın hızı karşısında dil yenik düşüyor ama aynı zamanda gücünü de gösteriyor. Yazar Victor Hugo, hissedilen heyecanın her seferinde yepyeni ve de sözcüğün daima yardımcı olduğunu belirtmiştir *. ‘*Kelimeler ve Şeyler*’ adlı yapıtında, dil çalışmalarına değinen Fransız düşünür Michel Foucault şöyle der:

“dil düşünceyi, bütünlüğü içinde, hemen temsil edemez, onu doğrusal bir düzene göre, uzun uzadıya hizaya sokması gerekir. Oysa, bu durum temsile** yabancıdır. (...) Cümlelerin içinde sergilenmeleri gerekenler, işte bu kendi içlerinde sıkışık nizamda bulunan temsillerdir. (...) Eğer zihin, fikirleri “algıladığı gibi” ifade edebilme olanağına sahip olsaydı, hiç kuşku yoktur ki, “bunların hepsini aynı anda ifade ederdi.” Ama işte, mümkün olmayan şey tam da budur, çünkü eğer “düşünce basit bir işlem”se de, ifade edilmesi ardışık bir işlemdir.”***

Foucault, sözün yetersizliğini şöyle ifade eder :

“gördüğümüz şeyleri istediğimiz kadar anlatalım, görünen şey hiçbir zaman söylenen şeyin içine sığmaz ve söylenmekte olan şey imgeler, eğretilmeler, kıyaslamalar aracılığıyla istendiği kadar gösterilmeye çalışılsın, bunların ışıklarını saçtıkları yer gözlerin gördüğü değil de, sentaksın ardışıklığının tanımladığı yerdir.”****

Dil belli bir düzen içinde hareket etmek zorundadır, bu yüzden düşünceleri bütünüyle temsil edemez. Hatta idealist görüşe göre de, sözcükler düşünceyi çarpıtır, “*söylenir söylenmez yalan olur.*”***** Neticede sözcük yalan söylese de, yardımcı olsa da, düşüncenin doğrudan doğruya yansıtılmadığı sözlü veya yazılı dilde, varlık mücadelemizi sürdürebileceğimiz, tutunabileceğimiz tek cisimdir.

İspanyol düşünür José Ortega y Gasset’e göre, ütopya insanoğlunun bir parçasıdır ve konuşulan ana dilin de çeviri gibi ütöpik bir olgu olduğunu ifade eder:

“Çeviri özgün yapıtın tıpkısı değildir; aynı yapıtın başka bir sözcük dağarcığının yardımıyla oluşturulması değildir; böyle olmayı da hiçbir vakit amaçlamamalıdır. Çeviri, çevrilen yapıtla aynı yazınsal türü bile paylaşmaz. Burada vurgulanması gereken çevirinin kendine özgü kuralları ve erekleleriyle ötekilerden başka, özel bir yazınsal tür olduğudur; çünkü çeviri yapıtın kendisi değil yapıta götüren bir yoldur. Çevirinin kendisi de bir yazınsal yapıt değil, salt bir yardımcı araçtır; yapıtı yinelemek ya da onun yerine geçmeyi amaçlamaksızın bizi yapıta götüren bir amaçtır.”*****

*Fernand Baldensperger, *La Littérature, Création,-Succès-Durée*, Flammarion, Paris, 1919, s. 16.

** Bir şeyin düşüncede betimlenmesi.

***Michel Foucault, *Kelimeler ve Şeyler*, İnsan Bilimlerinin bir Arkeolojisi, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2001, s. 133-134.

****A.g.y., s. 36.

*****L.S. Vygotsky, *Düşünce ve Dil*, Çeviren: S. Koray, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998, s. 215.

*****A.g.y., s. 50.

20. yüzyıl Fransız dil düşünürü ve edebiyat kuramcısı J. Derrida'ya göre:

“Olanaksız olasılık yine de diller arası uzlaşa vaadini saklı tutar. [...] Bir çeviri, sözcüğün gerçek ve mutlak anlamı düşünülecek olursa kesinlikle başarılı olamaz. Çeviri, başarıyı ve uzlaşayı vaat ettiği için başarılı olur.”*

DİL = ALTIN KAFES

A. Wierzbicka gibi dilbilimciler tüm dillerde var olan ortak kavramlar üzerinde çalışarak, zihindeki evrensel yapılardan söz etmeleri,** bununla birlikte çevrilebilirlik tezini zorlamaları, dilin belli bir görüş açısıyla işlendiği gerçeğini ötelemeyecektir.

Dilbilimci ve düşünür W. von Humboldt, dillerin çeşitliliğini, insan düşüncesinin çeşitliliğinin bir göstergesi olduğunu ve her dilin farklı bir gerçeklik, bambaşka bir dünya içerdiğini ifade etmiştir. Örneğin, resimdeki ‘ölü doğa’, Almancada ‘Stilleben’ yani uykudaki, dinlenmedeki hayat demektir veya:

“Türkçede yum, yumru sözünden kurulduğu söylenen yumurta'nın Farsçası tohm-i mürg'dür (kuş tohumu) ; demek ki, bir nesneye ad vermek için Türkçede onun biçimi, Farsçada ise biyolojik niteliği göz önünde bulundurulmuş.”***

Dil bir yanıyla, müthiş bir kültürel mirası barındırırken diğer yanıyla da bu altın kafesin içinde hapsolmuş gibidir. Diller o kadar keskin sınırlar ve derin farklılıklar ile karşımıza çıkmıştır ki, başka bir dil konuşan bir insan, hiç konuşmasını bilmiyormuş gibi algılanmıştır. Örneğin: Rusçada, Almanlar ‘Nêmtsy’ yani dilsiz diye adlandırılmıştır. Dilbilimci A. Meillet her dilin dilbilgisi sistemlerinin kendi içinde kapalı olduğunu öne sürerken, É. Benveniste de; ancak dilin düşünce kalıplarıyla düşünülebileceğini ifade eder. Doğada sivrilen insan dili, büyüleyici bir şeydir, bizi kendi dünyasına çeker ve kendi kuralları ile kuşatır. Dolayısıyla, dilleri dil yapan, büyüleyici kılan, sundukları düzen, bakış açıları ve gösterdikleri dirençtir. Eski bir söz olan ‘traduttore, tradittore’ çevirmenlerin birer hain olduğunu anlatır; ancak hain olan çevirmenler değil, kendine özgü etkileşimleri içeren, kültür ile kaynaşmış olarak karşımıza çıkan dillerdir. Dolayısıyla, dillerin gösterdiği bu dirence karşılık, çeviri, dillerin birbiriyle özdeş olabileceği iddiasını taşımaz.

ÇEVİRİ = BEN VE ÖTEKİ

Jean-Louis Cordonnier, kitabında Batı’da kaleme alınan çevirilerin ‘ben merkezli’, başka bir deyişle, kaynak metinlerde ‘öteki’ olarak görülen her ne varsa kendi kültürü doğrultusunda yapılmış çeviriler olduğunu ortaya koyarak, asıl metinlerin çeviri diline boyun eğmek zorunda kaldığını ve metnin ırzına geçildiğini, dolayısıyla ‘ben merkezli’ çevirileri sert bir dille eleştirir. Bu çevirilerin ilk tohumları Eflâtun’un anlayışında ye-

*Berrin Karayazıcı, Çeviri ediminde çevrilmezlik sorununun anlam boyutu, İDB Dilbilim 20.Yıl Yazıları, 1992, s. 268-269.

**“Birbiriyle hiç ilgisi olmayan diller arasında, aynı kavramı anlatan kimi sözcükler aynı anlama gelen köklerden kurulmuş”. Bkz. Cevdet Kudret, Dillerin Gizli Dünyası, Denemeler I, Merkez Kitapçılık, İstanbul, 2006, s. 137.

***Cevdet Kudret, , Dillerin Gizli Dünyası, Denemeler I, Merkez Kitapçılık, İstanbul, 2006, s. 140.

şermiş, daha sonra Roma’da, akabinde kilisenin baskın olduğu çağda ve Amerika’nın keşfine kadar* hızla Batı dünyasına, günümüze dek yayılmıştır. Bu çeviri anlayışında, ne yazık ki ‘öteki’ itilmiş, dışlanmış ve silinmiştir**.

Kendini yeteri kadar tanımayan ‘ben’, ‘öteki’nin karşısında bölünme korkusu yaşar, bu yüzden ‘ben’ ile ‘öteki’ arasındaki gerilim hep şiddetin kaynağı olmuştur. Halbuki,

“Ben’in kendi bilincine varması, kendisi olmayan ile karşılaşmasına bağlıdır. (...) Aralarındaki ilişki diyalektik bir ilişkidir. (...) Heidegger’de olduğu gibi, insanın dünyası, başkalarıyla paylaştığı bir dünyadır ve varlığı da temelde, başkalarıyla birlikte yaşamak içindir.”***

Edebiyat kuramcısı M.M. Bakhtine’e göre bir kültürü daha derinden tanımanın yolu başka gözlerden geçer; çünkü daha önce sorulmamış soruların cevabında o kültürün yeni yüzleri gün yüzüne çıkar ve yeni anlamlar yüklenmiş olur****.

‘Öteki’ni anlamak sabır ve feraset işidir; kültürünü tanımak, yaşamsal alanını kavramak, ‘öteki’ni farklılıklarıyla görebilmek ve kabul etmek, varlığın keşfi bakımından önemlidir. Alman düşünür ve çevirmen F. Schleiermacher, kaynağını ulusallıktan alıp evrensel iletişime yönelen insanın, doğasına uygun hareket ettiğini, her insanın diğerlerine karşı alıcı bir durumda olduğunu ifade ederken, çeviride yabancı unsurların korunması gerektiğini ileri sürer; okuyucu tarafından hedef dildeki bu yabancılığın hissedilmesi Schleiermacher’ın 1813 yılında verdiği bir konferans sırasında ortaya koyduğu iki yöntemden biridir: Çevirmen ya eseri, yazarı tarafından hedef dilde yazılmış gibi gösterecek, başka bir deyişle yazarı okura götürecektir veya okuyucu, eserin yabancı dilini okuyormuş gibi yapacak, bu da okuyucuyu yazara götürecektir. Schleiermacher, kaynak odaklı bir yaklaşım benimserken, okuyucunun yazara gitmesi gerektiği inancındadır ve çevirinin 3 evrede gerçekleştiğini ifade eder:

1. Ulusal sınırlar aşılmamıştır ve okuyucu, yabancı eseri anlamamıştır.
2. Ulusal sınırlar bir ölçüde aşılmıştır, okuyucu yabancı eseri anlamış ve hedef dil zenginleşmiştir.
3. Ulusal sınırlar kaldırılmıştır, okuyucu, yabancı eseri o denli iyi anlamıştır ki kendi diline yabancılaşmıştır.

Schleiermacher, burada şu noktaya dikkat çekmek ister: Çevirmen ana dilini ve yabancı dili, ikisi arasındaki farklılıkları hâlâ görebilecek kadar iyi bilmelidir. Düşünüre göre, çevirmen iki ucun arasında olmalı ve öyle bir çeviri ortaya koymalıdır ki, okuyucu yabancı eseri okurken, zihninde, yazarın başka bir dünyada, başka bir dilde yaşadığı gerçeği hep diri kalmalıdır*****. Dolayısıyla, çevirinin en önemli ölçütü, ‘öteki’ye doğru açılan

* 1537’de, Papa nihayet, Kızıldeniz’i insan olarak görmeyi kabul etmiştir.

**Jean-Louis Cordonnier, Traduction et culture, Langues et apprentissage des langues, Les Éditions Didier, 1995, s. 9-21.

***<http://www.aliosmangundogan.com/PDF/Bildiri/Ali-Osman-Gundogan-Ben-Oteki.pdf> son erişim 04.07.2014

****<http://dx.doi.org/10.1051/shsconf/20120100179> s.2124, son erişim 04.07.2014

*****Friedrich Schleiermacher, Des différentes méthodes du traduire, çeviren: A. Berman ve C. Berner, Éditions du Seuil, 1999, s. 55, 57.

yoldur. Ancak, bir diğer önemli ölçüt de çevirmenin yabancı diyarda misafir olduğunu unutmaması ve evine geri dönebilmesidir. Çeviri alanındaki bu fırsat tehdiide dönüşmeden, hedef dilin, yapısı, mantığı ve söz dizimi içinde kullanılabilir.

F. Schleiermacher'ın konferans metnini Fransızcaya kazandıran çeviri kuramcısı Antoine Berman'a göre, çevirinin tüm sorunları masaya yatırıldığında, Schleiermacher'ın ortaya koyduğu iki yöneme göre ayrılacaktır. Antoine Berman da Schleiermacher gibi düşünür: Biri 'aslına dayanan' diğeri de 'aslına dayanmayan' iki çeviri türü vardır *. 'Aslına dayanmayan çeviri', çevirmenin, metni, okuyucunun dilinde yazmış gibi sunmasıdır. Bu yaklaşım ise, gerçek değil, doğru değil, etik değildir; çünkü bu, yazarın ana diliyle veya ana dilin getirdiği kendi bakış açısıyla olan derin bağını yok saymaktır. Bu kuram, aynı zamanda, diğer dilleri ve kendi ana dilini de yadsımak anlamına gelir. Diğerlerini inkâr eden kendini de inkâr etmiş olur. O halde, Schleiermacher'e göre 'aslına dayanan' çeviri 'öteki'yi açığa çıkaran çeviridir, çevirmen ise asli anlamı barındıran 'öteki'nin bakış açısını ana dilin yapısı içinde verebilen a' râf sâkinidir.

Cumhuriyet yıllarında, çeviri alanında iki farklı anlayışa rastlıyoruz: Nurullah Ataç ve Sabahattin Eyuboğlu, çevirilerinde güzel bir Türkçe kullanma çabası içindeyken, Orhan Burian ve Nâzım Hikmet ise bu anlayışa karşı çıkarlar ve çeviri dilindeki yabancı unsurların Türkçede yadırganmaması gerektiği görüşündedirler. Bu konuda Nâzım Hikmet güzel bir örnek verir:

“Mesela Ruslar sevgi sözü olarak güvercinim tabirini kullanırlar, biz gözümün nuru, gözbebeğim filan deriz. Bence bunları tercüme ederken ille de bizde güvercinim denmez diye yavrucuğum filan dememeli, Ruslar da bizden tercüme ederken gözümün nuru Rusçada denmez diye güvercinim diye tercüme etmemeli, biz bizim dile güvercinim tabirini, onlar da kendi dillerine gözümün nuru tabirini sokmalı. Bu suretle dillerin birbiri üzerinde tabir, sıfat mıfat alışverişiyle de zenginleşmesi kabil olur. Elbette ki tercüme edilemeyecek bazı şeyler vardır, ama bunlar pek azdır.”**

Ancak, Nâzım Hikmet'in verdiği örneğin uygulanabilirliği her zaman mümkün olmamaktadır: Fransızcada sevgi sözü olarak dillendirilen 'mon chou', 'ma puce' ifadelerinin 'lahanam' veya 'pirem' olarak Türkçeye çevrilmesi yadırgayıcı olabilir. Bazen yabancı dildeki düşünme biçimleri hedef dile aktarılırken, aynı zamanda Schleiermacher'ın de ifade ettiği gibi, dile bir esneklik verilerek ana dil zenginleşir; ancak sözcüğün tarihi geçmiş, farklı bakış açısı hedef dilin bünyesi ile uyuşmayabilir. Yine de, Schleiermacher, Berman, Cordonnier ve Nâzım Hikmet'in benimsediği ortak görüş, çevirinin 'öteki'yi açığa çıkarmak; yani kendi merkezimizden uzaklaşarak, öteki metnin, yaşamların, imgelerin, kültürün, 'öteki' coğrafyaların, dünyanın aslı anlamını, bazen de dilin düşünme biçimini veya bakış açısını aktararak hedef dilde oluşturmaktır.

* Antoine Berman, L'épreuve de l'étranger, Culture et traduction dans l'Allemagne romantique, Éditions Gallimard, coll. « Essais », 1984, s. 226-249.

**Çeviri Seçkisi I, Çeviriyi Düşünenler, Hazırlayan: Mehmet Rifat, Sel Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2008, s. 232.

LE ROUGE ET LE NOIR / JAKOBEN

1830 Fransız Devrimi öncesinde yazar Stendhal tarafından kaleme alınan ‘*Le Rouge et le Noir*’ adlı eser, 1946’da basılan, Nurullah Ataç tarafından çevrilen ‘*Kızıl ile Kara*’ ve 1993 basımıyla, Cevdet Perin tarafından çevrilen ‘*Kırmızı ve Siyah*’ adlı çeviri eserleriyle karşılaştırılarak, çevirmenlerin çevirilerindeki ‘öteki’ algısı değerlendirilecektir.

‘*Le Rouge et le Noir*’ romanı 1830 devriminin arifesinde gün yüzüne çıktığına göre, 1800-1830 yılları arasındaki dönem, yani ülkeyi meşgul eden ve daha uzun bir süre meşgul edecek olan mutlak krallığa dönüş çabaları ile devrimin yaydığı düşüncelerin çatışma ortamı göz önünde bulundurulmalıdır. Fransa’da Monarşi kurumuna tepki olarak gelişen siyasi bir düşünce akımı olan ‘jakobinizm’, romanın damarlarından biridir.

Jakobenlerin hortlamasından korkan ama aslında kendisi de bir Jakoben olan M. de Rênal:

“*Mais on nous parle de ces articles jacobins; tout cela nous distrait et nous empêche de faire le bien**” *

Ataç: “*Ama o ihtilâlcî yazıların bize de sözünü ediyorlar; bütün bunlar bizim iyilik etmemize engel oluyor. (*)*”***

Perin: “*Orası öyle, fakat ortalığı karıştıran bu yazılardan bize bahsediyorlar; bütün bunlar bize zaman kaybettiriyor ve zamanımızı yalnız iyilik yapmaya harcamamıza engel oluyor.*”****

Romanda bir Jakoben damarının olduğu göz önünde bulundurulmalıdır; yani bir yönetim biçiminin devrilmesi sonrasında yönetimde etkin bir görev alan Jakobenlerin buldukları coğrafya ve tarih bakımından üstlendiği anlamlar kendine özgüdür. Fransız Jakobinizm’in Türk Jakobinizmi’nden ayıran özellik, aşağıdan yukarıya doğru gelişen siyasal, sosyal bir hareket, yani halk tabanına açılması ve topluma nüfuz etmesidir ve de Türk Jakobinizmi’nde “*akıl kültürüne dayanan yeni bir vatandaşlık dini*”***** yaratılmaya çalışılmamış olmasıdır. Dolayısıyla, Fransız Jakobinizmi Fransa’ya özgü bir olgudur. Çevirmenler ‘Jakoben’ kullanmak yerine, halk ayaklanması, isyan, bozukluk, karışıklık anlamına gelen ifadeler kullanmışlardır. Jakobenler eski sistemi alaşağı etmekle kalmayıp aynı zamanda siyasal sistemde değişiklikler yapmışlardır. Bu yüzden onlar sadece ihtilâlcî değil aynı zamanda devrimciydiler. ‘Jakoben’ sözcüğünün siyasal ve sosyal boyutunu açıklamadan “*ihtilâlcî*” veya “*devrimci*” olarak Türkçeye çevrilmesi yetersizdir; çünkü Türk Dil Kurumu sözlüğündeki “*Jakoben*” sözcüğünün karşılığı “*tepeden inme-ci*”***** olarak yer almaktadır ve bu sadece sözcüğün bakış açılarından bir tanesidir. Ancak Fransızcadaki ‘Jakoben’ sıfatının bir başka yüzü daha var; dolayısıyla romanda geçen tüm

*Stendhal, *Le Rouge et le Noir*, Chronique du XIXe siècle, Librairie Générale Française, 1983, s. 20.

**Stendhal, *Kızıl ile Kara*, Çeviren: Nurullah Ataç, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1946, s. 10.

***Stendhal, *Kırmızı ve Siyah*, Çeviren: Cevdet Perin, Remzi Kitabevi, 6. Basım, İstanbul, 1993, s. 22.

****Nazım İrem, Jakobenezim-Cumhuriyetçilik açmazında Kemalist radikalizm, *Journal of Faculty of Business*, Vol.5, No:2, 2004-No.1, 2005, s. 17.

*****http://www.tdkterim.gov.tr/karsilik/?kategori=karsilik_liste&ayn=bas&kelime=jakobensonerişim04.07.2014

“*jacobin*” sözcükleri ‘Jakoben’ olarak ve sayfanın altına ‘monarşiye karşı, merkeziyetçi, halkın egemenliğini talep eden, cumhuriyet yanlısı devrimciler’ gibi bir açıklama ile aktarılabilir. Genelde çevirisinde, “*jakoben*” sözcüğünü koruyan Ataç’ın bu sözcüğü “*ihtilâlcî*” olarak çevirmesi, M. de Rênal’in bu konudaki asabiyetinin “*jacobin*” sıfatına kattığı küçümseme ve alaycılığı dikkate almış olabilir. Ancak romanın temel siyasi düşüncelerinden olduğu için “*jacobin*” sözcüğü korunmalıydı. Perin’in “*ortalığı karıştıran*” ifadesi ise siyasi havayı iyice dağıtmıştır. Hattâ Perin ‘Jakoben’ sözcüğünü kullanmaktan kaçınmaktadır: Romanın sonunda Julien jakoben ağzıyla konuşur* ama Perin bunu çevirisinde belirtmez**. Sonuç olarak, Ataç genelde “*jakoben*” sözcüğünü korumuştur. Perin ise bir defaya övgü “*jacobin*” ve “*devrimci*” sözcüğünü kullanır ve “*jakoben*” sözcüğünü “*ihtilâlcî*” açıklamasını yaparak geri kalan “*jacobin*” sözcüklerini “*ihtilâlcî*” olarak çevirir. Ayrıca italik yazının sonundaki yıldız, “*historique*” sözcüğüne gönderme yapar ve bu ifadeyi Ataç “*Bu söz gerçekten söylenmiştir*”**** olarak çevirirken Perin çevirmemiştir. Diğer yandan, Perin “*tout cela nous distrait*” ifadesinin çevirisinde anlamsal eşdeğerliği verirken, Ataç söz konusu ifadeyi çevirmemiştir.

Başka bir bölümde ise, çevirmenler “*parti jacobin*” ifadesini “*liberal*” olarak çevirirler:

“*Pour éviter tout sujet de triomphe au parti jacobin*”*****

Ataç: “*Liberalleri üstümüze sıçratmadan*”*****

Perin: “*Liberallerin eline silah vermemek*”*****

Yazarın yaşadığı dönemde ‘liberal’, monarşi karşıtı, eşitlik ve özgürlük talep eden cumhuriyetçi ve aynı zamanda ‘Jakoben’ anlamındaydı. Bununla birlikte, Jakobenlerin liberalizmi eşitliğe dayalı bir liberalizmdir, yani ekonomi ile etik değerlerinin zıt olmadığı yan yana olduğu ve devletçilik ilkesinin bırakılmadığı, özgürlüğün sınırsız olmadığı, etik değerler üzerine kurulu bir ekonomi anlayışı hâkimdir. Bugün ‘liberal’ sözcüğü, ülkelerin siyasi tarihine göre değişmekte ve kapitalizme varan bir liberalizmden söz edilmektedir. Dolayısıyla, anlam karmaşasına yol açmamak için ‘jakoben takımı’ olarak çevrilebilirdi. Ayrıca, kaynak ifadedeki “*parti*” sözcüğü 1830’dan önce ‘gizli saklı, karanlık işler’ anlamında olup günümüzdeki siyasal parti anlamını taşımamaktadır, çünkü Fransa’daki ilk siyasal parti 1901’de kurulur ve o döneme kadar da liberaller siyaseten sol kanatta iken sağ kanada geçerler*****. Ayrıca, karşı tarafın herhangi bir konuda başarı sağlamasını engellemek anlamında olan “*Pour éviter tout sujet de triomphe*” ifadesi çevirmenlerce karşı tarafın yani Jakobenlerin saldırganlığı veya silahlanması çağrışımlarına yer verdiği için Türkçede ‘fırsat vermemek’ sözü ile karşılanabilir. Böylece, ‘Jakoben takımına fırsat vermemek için’ ifadesi kaynak ifadeye daha yakındır.

*Stendhal, *Le Rouge et le Noir*, Chronique du XIXe siècle, Librairie Générale Française, 1983, s. 520.

**Stendhal, *Kırmızı ve Siyah*, Çeviren: Cevdet Perin, Remzi Kitabevi, 6. Basım, İstanbul, 1993, s. 595.

***Stendhal, *Kızıl ile Kara*, Çeviren: Nurullah Ataç, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1946, s. 10.

****Stendhal, *Le Rouge et le Noir*, Chronique du XIXe siècle, Librairie Générale Française, 1983, s. 54.

*****Stendhal, *Kızıl ile Kara*, Çeviren: Nurullah Ataç, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1946, s. 45.

*****Stendhal, *Kırmızı ve Siyah*, Çeviren: Cevdet Perin, Remzi Kitabevi, 6. Basım, İstanbul, 1993, s. 60.

*****Frederick B. Artz, *Les débuts des partis modernes en France (1815-1830)*, *Revue d'histoire moderne*, T.6e, No:34, (Jul.-Aug., 1931), s. 275.

KÜLTÜREL SÖZCÜKLER

Nurullah Ataç, kaynak eserde yer alan Fransızca sözcükleri, sayfanın sonunda açıklama yaparak, çeviri metnine olduğu gibi aktarır. Bunlar genelde, Hıristiyan dini ile ilgili terimlerdir: “*bénitier, caudataire, chapelle ardente, confesseur, confessionnal, litanie, mitra, messe, mon père, reposoir, Saint-Sacrement, mons, cabaret, émigré’lik, juré, lettre de cachet, saillie, ultra.*” Cevdet Perin ise bu sözcüklere çeviri metni içinde sırasıyla şu karşılıkları verir: “*kutsal suyun bulunduğu tas, kardinalın eteğini tutan rahip, türbe, günahlarını çıkartacağı papaz, günah çıkarma hücresi, etmediği dua kalmıyor, ayin tacı, dini ayin, aziz rahip, musalla taşı, içinde İsa’nın vücudu var diye (sokaklarda) dolaştırılan tabut, azizim, lokanta, Fransa’nın dışında geçirdiği uzun sürgün yılları, jüri, emirname, boşboğazlık, kralcı.*”

Bu defa, Ataç, Fransızca sözcükleri sayfanın sonunda açıklama yapmadan çeviri metnine olduğu gibi aktarır. Bunlar “*abbé, chanoine, curé, Saint-Clément, jésuite, jacobin, bourgeois, marquis, femme de chambre, cousine, entresol, écu, portrait, adieu, Méphistophélès, inquisiteur, disinvoltura, carbonaro, ogive, cafehauss, Légion d’honneur, girondin, robe de chambre, contredanse*” sözcükleridir. Perin, “*Légion d’honneur, girondin, robe de chambre ve contredanse*” dışında, yukarıdaki sözcüklere sırasıyla şu karşılıkları verir: “*rahip, piskopos danışmanı rahip, papaz, Aziz Clément, cizvit, ihtilâlcı (genelde), burjuva veya kalantor, marki, oda hizmetçisi, kuzin, ara kat, lira, portre, Allah’a ismarladık veya elveda*”. “*Méphistophélès, inquisiteur, disinvoltura, carbonaro, ogive, cafehauss*” sözcüklerini Perin, Ataç gibi metinde kullanır; ancak sayfanın sonunda açıklama yapar.

Romanda yer alan “*séminaire; autel; mystique; prie-Dieu; le Dieu des chrétiens; le Dieu de Fénelon; le Dieu de Voltaire; Ainsi Dieu vous soit en aide !; au nom du Dieu terrible; ni de Dieu, ni des prêtres; ce bon prêtre nous parlerait de Dieu; Mon intérieur est tranquille grâce à Dieu; le Seigneur; c’est la voix du ciel !; entendre c’est obéir; la vocation que le ciel avait placée dans son cœur*” gibi Hıristiyanlık dünyasına ait bu dini terim ve ifadeleri Ataç sırasıyla şöyle çevirir: “*medrese; mihrab; tasavvuf; dua rahlesi; Hıristiyanların Allah’ı; Fenelon’un Allah’ı; Voltaire’in Allah’ı; Allah işinizi rast getirsin !; Kahhar Tanrı; Allah ile rahipler; rahip bize Allah’tan bahseder; hamdolsun iyiyim; Mevla; Allah yaptırıyor; duyduk, uyduk; Allah’ın ihsan ettiği papazlık*”. Perin ise sırasıyla şöyle çevirir: “*papaz okulu; mihrap; mistik; dua iskemlesi; Hıristiyanların Tanrısı; Fenelon’un Tanrısı; Voltaire’in Tanrısı; Tanrı yardımcınız olsun !; Yüce Tanrı; Tanrı, rahipler; rahip, bizlere Tanrı’dan bahsederdi; hamdolsun içim rahat; Allah; Tanrı ilham etti; emri işitmek yapmak demektir; Allah’ın bahşettiği o papaz olmak arzusu*”.

ÇEVİRMENLER VE ÖTEKİ

Ataç, “*prêtre*” sözcüğünü “*papaz*” olarak çevirir; ancak pişmanlık duyar gibi sayfanın sonuna şöyle yazar: “*Burada «papaz» yerine «hafız» demek elbette daha doğru olurdu ama cesaret edemedim*”^{*}. Burada Ataç yine “*la veille d’un mariage*” ifadesini, Perin’in “*düğün arifesi*” şeklinde değil de “*kinagecesi*”^{**} olarak çevirir. Hatta “*la riva-*

*Stendhal, Kızıl ile Kara, Çeviren: Nurullah Ataç, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1946, s. 35.

**A.g.y., s. 100.

le de Madame de Rênal” için “kuma” sözcüğünü kullanır, nedenini de şöyle açıklar: “Kuma ortak demektir; fakat «rivale» karşılığı «rakibe» yazamadım, bu kelime hem çirkin, hem de imlâya bile gelmiyor.”*

Çevirisinde “*Voltaire'in Allah'ı*” ifadesi veya ‘papaz’ yerine “*hâfız*” olarak çevirmek istemesi, ‘öteki’nin dinini değiştirmektir. Ataç, papaz ve hâfızın yaptığı işleri ‘aynı’, içerik bakımından eşdeğer gördüğü için veya her iki kültürü, medeniyeti yakınlaştırma çabası ve arzusundandır ki, bunu ‘doğru’ bir çeviri olarak kabul ediyor. Aynı zamanda, Ataç’ın, üslubu anlamdan üstün tuttuğu açıkça görülüyor.

Nurullah Ataç, kaynak metindeki kültürel sözcüklere, ‘öteki’ye karşı yaklaşımı şöyledir:

1. Kültürel sözcükleri çeviri metnine olduğu gibi aktarır ve sayfanın sonunda açıklama yaparak ‘öteki’yi anlatır.
2. Kültürel sözcükleri sayfanın sonunda açıklama yapmadan aktararak, ‘öteki’yi anlatmadan gösterir.
3. Batı dünyasına ait sözcüklere, Doğu kültürüyle karşılık vererek, ‘ben’i gösterir.

Burada Ataç, bir yandan sayfa sonunda açıklama yaparak ‘öteki’yi tanıtır, anlamlı kılıyor; fakat diğer taraftan ‘öteki’nin üzerini örtüyor veya açıklama yapmadan sadece göstermekle yetiyor. Türkiye’nin Batılılaşma hareketi içinde Yunan ve Latin edebiyatının okutulması üzerinde önemle duran Ataç, aydınlanmanın ve aklın gereği olarak gördüğü içindir ki, çevirisinde Fransızca sözcüklere kucak açar. Ancak, diğer taraftan, duyguları divan edebiyatına esir olmuş Ataç’ın, bundan kurtulması gerektiğinin bilincinde olmasına rağmen şöyle bir serzenişte bulunur:

“Ağır bir ödevmiş, üzücü bir ödevmiş bu. Ne yapalım? Devrim dediğiniz de kolay değildir ki! Ağır yüklere, üzücü, ezici ödevlere katlanmağı gerektirir.”**

Çevirmen, devrim çağlarında duygu ve düşüncelerin uyuşmazlığından bahseder, tıpkı çevirisinde olduğu gibi:

“Duygularımızı feda etmeden düşüncelerimizin dilediği görüşü gerçekleştiririm... Olmaz öyle şey. (...) o devrimi içimizde de yapmalıyız, duygularımız da bir devrim geçirmeli.”***

Ataç’ın çevirisi Arapça, Farsça, ve Fransızca sözcüklerinin el ele, kol kola verip gezindiği bir dünyadır, tıpkı zihninde olduğu gibi. Hatta çevirmen, divanlardan ayrıldığını, düşüncelerinin ayrı, duygularının ayrı haz verdiğini ifade ederken şöyle devam eder: “*Doğrusunu söyliyeyim, bu ikilik hoşuma gidiyor benim. Bir kalıp olmak iyi mi sanki?*”****. Aynı zamanda eleştirmen olan Ataç’ı eleştirmek güçtür; hatta boş bir çaba bile olabilir; çünkü düşünceleri kaygan bir zemindeymiş gibi hep arayış içindedir. Ataç’ın,

*A.g.y., s. 52.

**Nurullah Ataç, Karalama Defteri, Ararken, Deneme, YKY, 11. Baskı, İstanbul, 2010, s. 98.

***A.g.y.

****Nurullah Ataç, Günlerin Getirdiği, Sözden Söze, Deneme, YKY, 7. Baskı, İstanbul, 2010, s. 256.

aklın duygularla çarpıştığı ve bir devrim çağına ait olan çeviri metni, ‘öteki’yi aç-kapa oyununa dönüştürürken, ikili bir yapıda ilerliyor: Bir yandan ‘öteki’ diğer yandan ‘ben’ merkezlidir. Ataç, bir taraftan Fransızca sözcükleri yazılışıyla birlikte olduğu gibi çeviri dilinde ağırlaması; diğer taraftan da çeviri diline, hedef dilin benliğine ait sözcükler giydirmesi, iki medeniyeti yakınlaştırma ve kaynaştırma hayali içinde olduğunu gösterir. Ataç, çevirisinde, sadece bir ölçüde ‘öteki’yi anlatması, aynı zamanda dil ve medeniyete dair düşüncelerini yansıtmış olması, Schleiermacher’ın ‘aslına dayanan’ çeviri anlayışını gölgede bırakmaktadır.

Dil devriminden epey zaman sonra, yakın dönemde çevirisini kaleme alan Cevdet Perin, kaynak eserdeki sözcüklere genelde günümüz Türkçesiyle karşılık vermiş, ‘öteki’yi tanıtmaya gayreti içerisine girmiş ve de sayfa sonunda açıklama yapmak yerine bunu genelde cümle içinde yapmayı yeğlemiştir. Perin’in kültürel sözcüklere yaklaşımı genelde ‘öteki’yi tanıtmak üzerine; ancak “*jacobin*” sözcüğünü “*ihtilalci*” olarak yorumlaması, romanı besleyen temel düşüncelerden biri olan Jakobinizm’i görmezden gelmektir. Neticede, Perin’in çevirisi büyük ölçüde ‘öteki’ merkezlidir; ancak “*jacobin*” sözcüğünü çevirisine aktarmak istememesi ‘öteki’nin üzerine gölge düşürüyor, bu da Perin’in Jakobenlerin yürüttüğü siyasete mesafeli olduğunu gösterir.

LE ROUGE ET LE NOIR / TESADÜF

Devrim sonrası, Fransız toplumunun bir dönüşüm süreci geçirdiği dönemde, hayat akışının önceden belirlenmiş doğaüstü bir güce mi, yoksa gelişen olasılıklar zincirine mi bağlı, gibi sorular zihinleri meşgul etmiştir. Romanın tümüne baktığımızda yazar, kurguladığı toplumsal yazgı üzerinde şans ve tesadüf olgularını serpiştirerek bu kavramlara dikkat çekici bir biçimde yer verir. Romanda yer alan bölümlerin neredeyse yarısı kadarında, tesadüf veya rastlantı anlamına gelen “*hasard*” sözcüğüne rastlanmaktadır. Bu elbette bir rastlantı değil: ‘Tesadüf’ olgusu üzerine düşünen ve romanda bu kavramı sorgulayan Stendhal, eserlerini piyango biletine benzetir ve bir yazarın tamamen tesadüf sonucu yazdığını ifade eder. Roman kahramanı ‘Julien’ de zaten şans veya tesadüf olgusunun kaynağını kutsal bir güçte aramaz.

“*Hasard*” sözcüğü, tesadüf olgusuna işaret ederek yapıt boyunca aralıklarla yinelenir; dolayısıyla kaynak eser okuyucuların zihninde bir etki bırakmaktadır. Bu yankı, hedef okuyucuların zihinlerinde de oluşabilir. Kaynak eserde 50 defa “*hasard*” sözcüğüne rastlanır. Ataç, “*hasard*” sözcüğünün yer aldığı cümlelerin 26’sını “*tesadüf*” veya “*tesadüfen*”, 2’sini “*rastgele*” geriye kalanları ise “*talih, baht, kader, felek, gelişigüzel, kazara, ne olur ne olmaz, uluorta*” gibi sözcükler kullanarak çevirir. Perin ise, ‘tesadüf’ yerine 29 defa “*rastlantı, rastgele*” veya “*rastlamak*” sözcüklerini kullanır. Sonuç olarak, romanda “*hasard*” sözcüğünün anlamı, sadece cümle içinde değil, aynı zamanda sözcük düzeyinde de tesadüf olgusunu çağrıştırmaktadır.

'Le Rouge et Le Noir'-Stendhal	'Kızıl ile Kara' -Ataç	'Kırmızı ve Siyah'- Perin	'Tesadüf' ve 'rastgele' sözcüğünü koruyarak yapılan çeviri
"Après une conversation... où pas un mot ne fut dit au hasard ." (s. 33)	" uluorta hiçbir söz sarfedilmeyen bir konuşmadan sonra..." (s. 23)	Aynı cümle (s. 36)	Bu konuşmadan sonra tesadüfe yer bırakan, hiçbir söz söylenmemiştir.
"Elle était entraînée au hasard par des images contradictoires et douloureuses." (s. 81)	"Birbirine karşıt, hepsi de elemli kuruntularla o yandan o yana sürükleniyordu." (s. 74)	"Bu, feci bir an oldu; ruhu bilinmeyen diyarlara sürükleniyordu." (s. 89)	Birbirine zıt ve ıstırap dolu düşüncelerle tesadüflerin kucağında bir o yana bir bu yana sürükleniyordu.
"Il n'y a pas un mois que j'ai fait gagner six mille francs à Michaud de Saint-Amand, que je n'avais pas revu depuis six ans, et que j'ai trouvé par hasard ." (s. 87)	"Daha bir ay oldu, Michaud de Saint-Amand'a altı bin frank kazandırdım, on altı yıldan beri görmemiştim, Pontarlier'deki satışta önüme çıktı ." (s. 80)	"Pontarlier'deki pazarda rastladım ." (s. 96)	Tesadüfen karşılaştım.
"Si le hasard veut que M. de Rênal parle à Élisabeth, d'un mot elle peut tout lui apprendre." (s. 152)	" Kazara M. de Rênal Elisa'ya bir şey sormağa kalkarsa o kız,..." (s. 150)	" Kazaen M. de Rênal,..." (s. 169)	Tesadüf eder de, M. de Rênal, Elisa'ya bir şey sorarsa...
"Sur la réponse de Julien, une demi-phrase latine fut lue au hasard ." (s. 158)	"Julien'in «Evet» demesi üzerine kitap gelişigüzel bir yerinden açılıp lâtince bir yarım cümle okundu." (s. 156)	"kitabın gelişigüzel bir yerinden Lâtince bir cümle okundu." (s. 175)	Kitaptan rastgele lâtince bir cümle okundu.

“Votre orgueil se croirait-il, par hasard, plus de talent que lui ?” (s. 257)	“Siz gururunuzda kapılıp kendinizi, yoksa ondan da mı değerli sanıyorsunuz ?” (s. 15 cilt II)	“Yoksa, kendinizi ondan da üstün sayacak denli gururlu musunuz ?” (s. 290)	“İhtimal olur da, tesadüfen, kibirimize kapılıp, kendinizi ondan daha mı değerli sayardınız ?”
“J’ai été haï de mon père depuis le berceau; c’était un de mes grands malheurs; je ne me plaindrai plus du hasard.” (s. 258)	“Babam, ta beşikten beri bana kin besler; bu, hayatımın en büyük acılarından biri; ama bundan böyle felekten şikâyet etmeyeceğim.” (s. 17 cilt II)	“Fakat artık hayatta rastlantılardan yakınmayacağım...” (s. 291)	Tesadüfün getirdiklerinden şikâyet etmeyeceğim.
“L’adversaire de Julien était un académicien des Inscriptions, qui par hasard, savait le Latin.” (s. 266)	“o kurumda pek böylesi bulunmaz ama.” (s. 27 cilt II)	“rastlantı sonucu Latince bilen bir adamcağızdı...” (s. 300)	Tesadüfen lâtince bilen bir adamdı.
“Il plaça en première ligne cinq ou six amis de la maison, qui lui faisait la cour à tout hasard, le croyant protégé par un caprice du marquis.” (s. 272.)	“En başa, konağa her vakit girip çıkan, Julien’i de Marquis hevesine uyup pek seviyor sanarak, ne olur ne olmaz diye ona yaranmağa çalışsan...” (s. 34 cilt II)	“Belki Marki’nin aklına esmiştir de onu himayesine almıştır, diyerekten, onun etrafında dönen evin müdavimlerinden...” (s. 306)	Her türlü tesadüfü gözeterek, ona yaranmaya çalışsan...
“L’homme qui veut chasser l’ignorance et le crime de la terre doit-il passer comme la tempête et faire le mal comme au hasard ?” (s. 320)	“Yeryüzünden cehaleti de, cinayeti de kaldırmak istiyen adam bir fırtına gibi geçip rasgele kötülük etmeği gözüne almalı mı ?” (s. 102 cilt II)	“rasgele kötülük etmesi mi gerekiyor ?” (s. 361)	Tesadüflerin gölgesinde veya tesadüfleri arkasına alarak veya tesadüflerin gücüyle kötülük saçmak...

“<i>Que pouvait-elle désirer ? La fortune, la haute naissance, l'esprit, la beauté à ce qu'on disait, et à ce qu'elle croyait, tout avait été accumulé sur elle par les mains du hasard.</i>” (s. 331)	“<i>Ne eksigi vardı ? para, soy asilliği, zekâ, herkesin söyleyip kendinin de sandığına bakılırsa güzellik... Talih ondan hiçbir şeyi esirgememiş, herşeyi bol bol vermişti.</i>” (s. 117 cilt II)	“<i>talih ondan hiçbir şeyi esirgememişti.</i>” (s. 374)”	Tesadüfün eli ona her şeyi bol bol vermişti...
“<i>Entre Julien et moi il n'y a point de signature de contrat, point de notaire; tout est héroïque, tout sera fils du hasard.</i>” (s. 334)	“<i>Julien'te benim aramda mukavele imzalamak, noter moter gibi şeyler yok; onunla benim aramda herşey bahta bırakılacak...</i>” (s. 120 cilt II)	“<i>her şey rastlantıya bağlı kalacak.</i>” (s. 377)	herşey tesadüf eseri olacak.
“<i>Si par hasard, se dit-il tout à coup, sa malle fermée, Mathilde était de bonne foi !</i>” (s. 356)	“<i>Ya, Mathilde'in yazdıkları oyun değil de doğru ise ? Olur ya!</i>” (s. 150 cilt II)	“<i>Ya Mathilde'in yazdıkları gerçekse ?</i>” (s. 404)	Tesadüfün işine bak, ya Mathilde'in...
“<i>Jamais un pauvre diable, jeté aussi bas que moi par le hasard, ne retrouvera une telle occasion.</i>” (s. 356)	“<i>Kaderin benim gibi adsız, sansız dünyaya getirdiği bir zavallı yoksul böyle...</i>” (s. 151 cilt II)	“<i>Benim gibi, feleğin yâr olmadığı bir zavallının karşısına...</i>” (s. 404)	Tesadüfün eliyle, benim içimde bulunduğum çukura atılmış zavallı bir şeytan bile...
“<i>Serait-ce, par hasard, se dit-il, un retour à la vertu ?</i>” (s. 367)	“<i>Acaba, diyordu, gene fazilet, iffet damarı mı tuttu ?</i>” (s. 166 cilt II)	“<i>Yoksa, yine namus duygusu mu kabardı ?</i>” (s. 418)	Tesadüf bu ya, yoksa yine erdemli hallerine mi dönüyor ?

“elle traçait au hasard des traits de crayon sur une feuille...” (s. 379)	“elindeki kurşunkalemle, defterinin bir sayfası üzerine gelişigüzel çizgiler çiziyordu.” (s. 181 cilt II)	“Albümünün bir sayfasına gelişigüzel bir şeyler çiziyordu.” (s. 432)	defterinin sayfasına rastgele çiziyordu.
“Il ne comprenait nullement le caractère de la personne singulière que le hasard venait de rendre maîtresse absolue de tout son bonheur.” (s. 390)	“ Kaderin cilvesi olarak şimdi bütün saadetine mutlak bir hâkim kesilmiş olan o garip kızın tabiatını hiç de anlamıyordu.” (s. 195 cilt II)	“ Kaderin cilvesi olan ve şimdi bütün mutluluğunu elinde tutan bu acayip kızın karakterini hiç de anlamıyordu.” (s. 444)	Tesadüfün oyunu olan ve şimdi bütün mutluluğunu...
“ses lettres... jetées au hasard dans le tiroir...” (s. 444)	“çekmeceye gelişigüzel atılıverdiğini...” (s. 266 cilt II)	“çekmecesine atıldığını...” (s. 511)	rastgele atılmış...
“car lui aussi eût sacrifié toute sa fortune et exposé sa vie au plus grands hasards pour sauver Julien.” (s. 500)	“çünkü o da, Julien’i kurtarmak için varını yoğunu vermeğe, feleğin bütün mihnetlerine göğüs germeğe hazır.” (s. 337 cilt II)	“çünkü o da Julien’i kurtarabilmek için varını yoğunu feda etmeye ve hayatını en büyük tehlikelere atmaya hazır.” (s. 574)	çünkü o da bütün servetini feda etmeye ve hayatını, rastgele karşılaşacağı tehlikelere açık hale getirmeye hazır.
“Il voyait devant lui les yeux de madame Derville qui, aux lumières, lui semblaient bien brillant. Pleurerait-elle, par hasard ?” (s. 513)	“Onüde Madame Derville’in gözlerini görüyordu; onları her zamankinden parlak buldu. Yoksa o da mı ağlıyor ? dedi ” (s. 354 cilt II)	bu gözler her zamankinden parlaktı. İçinden: Yoksa o da mı ağlıyor ? dedi. ” (s. 588)	Tesadüfün işine bak, ağlamaklı mı yoksa ?

Çeviride, yapılan değişiklikler sonucu, 43 defa “tesadüf”, 7 defa da “rastgele” sözcükleri kullanılmış olup hedef okuyucunun ‘Neden hep tesadüf ?’ sorusunu sorması sağlanarak istenilen etki yaratılmış olur. Burada, öncelikle sözcük düzeyinde düşünme biçimini de ele alan asli anlam hedef dile aktarılmış, sonra cümle düzeyindeki anlam verilmeyle çalışılmıştır.

ÇEVİRİ = SÖZCÜK / ANLAM / ÜSLÛP

Her ne kadar çeviri kuramları arasında, iletişim olduğu sürece anlamın da var olduğu ve çevirmenin de metnin örtük kısmını tamamlayan, etkin bir alıcı olarak görüldüğü ‘anlam kuramı’ veya ‘yorumlayıcı kuram’ ağırlıkta olsa da, günümüz çeviri kuramcısı Peter Newmark ‘*A Textbook of Translation*’ adlı eserinde sözcüğün anlamını önemser ve çeviride özel bir yeri olduğunu ifade eder*. Newmark’ın bakış açısında kaynak metinde elle tutulur tek malzemenin sözcükler ve anlamı oluşturmada sözcüklerin birincil öneme sahip olduğunu vurgular. Çeviri sürecinde yüzey yapıda yer alan ve görünürde olan sözcüklerin anlamından söz ederken, bunların metin bütünlüğü içinde göz önüne almamız gerektiğini unutmamalıyız**.

Edebiyat çevirisi başka dünyaların tanıtılmasıdır ve edebiyat eserinin özelliği, dilbilgisi ve genel dil kullanımını açısından bir başkaldırı niteliğinde olan anlatım biçiminde yani üslubunda yatıyor. Dolayısıyla, burada anlam ve üslup iç içe geçmiş durumdadır. Bir kısım çevirmen, çeviride üsluba öncelik verilemeyeceğini düşünür: Romancı ve çevirmen Vladimir Nabokov, eserin yaratıcısına duyduğu saygıdan dolayı, idealindeki sözcüğü sözcüğüne çeviri için anlatımdaki zarafet, ses uyumu, berraklık, ince zevk, dile değin kullanımlar ve dilbilgisi gibi biçimleri gözden çıkarır***. Nabokov’a göre çevirmenin tek yolu, uzun uzun açıklamalar ve notlarla yapılan sözcüğü sözcüğüne çeviridir.

Düşünür José Ortega y Gasset, çeviri ile ilgili can alıcı noktayı şöyle ifade eder:

“Bir metnin sanatsal düzeyine ilişkin bir tasarım vermeyi amaçladığımızda, biçimsel güzellikleri yansıtabilmek için hemen tüm içeriği geriye atmak zorunda kalırız. (...) Bugüne değin yapılmış olan Platon çevirilerinin içersinde yalnız bir tanesi tartışmasız verimli olmuştur; o da Schleiermacher’in çevirisidir. Bu çevirinin başarısının nedeni, çevirmenin yerinde bir düşünceyle herkesin hoşuna gitme amacını güden bir çeviriden kaçınmış...”****

Ataç çevirisinde “*rakibe*” yerine, üslup kaygısından dolayı “*kuma*” yazar. Çevirmen, burada üslup güzelliğine öncelik vererek, anlamsal eşdeğerliği göz ardı eder. Romanın tümüne baktığımızda, Perin de benzer kaygıyı taşır, okuyucuyla yakınlaşmak istercesine, doğal ve akıcı dizgeler kurmak amacıyla, ‘deyim ve atasözü’ kullanır: C. Perin “*qu’il lâchait dans les grandes occasions*” cümlesini “*her vesileyle temcit pilavı gibi tekrarladığı*” deyimiyile karşılık vermiştir****. Ancak, burada ‘önemli vesilelerde’ ifa-

*Peter Newmark, *A Textbook of Translation*, Prentice Hall International, London / New York, 1988, s. xi, 75.

**Peter Newmark, sözcüğü sözcüğüne çeviri yöntemini bir başlangıç ölçüsü olarak ortaya koyarken metnin ‘ruhunu’ çevirenlerin, zihinlerinde somut bir düzeneğinin olmadığını aksine bir bulanıklık hali ifade ettiğini vurgular (<http://id.erudit.org/iderudit/037027ar> son erişim 04.07.2014). Bu noktada kuramcı, kaynak metin odaklı yani hedef dilde yeniden yorumlamak yerine sözcüklerin ve metnin anlamsal sınırlarını koruyan ‘anlamsal çeviri’ ile algılayıcı dil okuyucularına yönelik, kaynak metni bir mesaj olarak algılamak, metnin işlevini hedef dile aktarmak ve aynı etkiyi uyandırmak olan ‘iletişimsel çeviriyi’ ayırır eder. (Peter Newmark, *Approaches to Translation*, Pergamon Press, Oxford, 1981, s. 39.)

***Christine Ragué-Bouvard, *Lolita: un royaume au-delà des mers*, Presses Universitaires de Bordeaux, 1996, s. 50.
****Çeviri Seçkisi II, Çeviri(bilim) Nedir?, Hazırlayan: Mehmet Rifât, Sel Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2012, s. 51-52.

*****Stendhal, *Kırmızı ve Siyah*, Çeviren: Cevdet Perin, Remzi Kitabevi, 6. Basım, İstanbul, 1993, s. 28.

desi aslına yakındır. Ayrıca, Perin “*Il est rempli d'honneur, à la bonne heure; mais si je pousse à bout sa vanité, il se vengera en faisant connaître la nature de nos relations*”^{**} cümlesini “*Evet, çok şükür ki, dürüst, onurlu bir erkek; ama böyle devam eder de onun gururunu kıra kıra sonunda bıktırarak olursam “çok naz, âşık usandırır” dedikleri gibi, o da kızar ve elâleme her şeyi anlatır.*”^{***} şeklinde çevirerek ‘çok naz, âşık usandırır’ atasözünü eklemiştir. Perin’in kaynak ifadedeki anlamı daha belirgin bir hale getirme amacı ve anlamı anlatma çabası, cümlesini anlamın dışına çıkarıyor. Bu cümlede Perin, belli sınırlar içerisinde anlamı aktarmayı ve de hedef okuyucunun da yorum düzeyinde ‘üretici’ bir kitleyi değil de, ikinci bir okuma gerçekleştirerek, ‘tüketici’ bir okuyucu kitlesini göz önüne alarak çevirir. Ancak, çevirmenin, amaç metinde anlam üretmeye yönelik veya anlam çokluğu yaratan bir tutum izlemek yerine, anlamı sınırları içerisinde görmesi, daha güvenilir bir yol gibi görünüyor. Burada, Ataç’ın üslup, Perin’in anlamı pekiştirme kaygısı, kaynak ifadedeki temel anlamı geride bıraktığı için, ‘öteki’ metnin dünyasına gölge bırakmıştır.

SONUÇ

Schleiermacher, ulusal bir dil rüşdünü ispat etmediğinde başka yabancı dillerin onu tamamlayacağını, dolayısıyla söz konusu dilin çeviri yapabilecek düzeye gelemediğini ifade eder^{***}. Nurullah Ataç’ın çevirisinde Fransızca sözcüklerin çokluğu, Cumhuriyet tarihindeki yeni bir toplumu yapılandırma hedefi, yeni bir medeniyet dairesine dâhil olma süreci, sancılı bir geçiş dönemine denk düşmektedir. Cevdet Perin’in çevirisinde daha az Fransızca sözcük içeriyor olması, zamanla dilin olgunlaşması ile açıklanabilir. Ataç, çeviri metnine bazı kültürel sözcükleri açıklama yaparak aktarması ‘öteki’ ye doğru bir yol açarken, yine bazı kültürel sözcükleri yerelleştirmesi, anlamdan ziyade üsluba önem vermesi ve romandaki ‘tesadüf’ olgusunu göz önünde bulundurmaması ‘öteki’ metnin dünyasını kapatıyor. Cevdet Perin’in, kültürel sözcükleri genelde açıklama yaparak çevirmesi ‘öteki’ metnin dünyasını açarken, ‘jakoben’ sözcüğüne karşı tutumu, gereksiz görülen atasöz ve deyim, aynı zamanda ‘tesadüf’ olgusuna işaret etmemesi ‘öteki’ metnin üzerini kapatıyor. Ancak, bir çeviri metnini tüm karmaşık ilişkiler ağı ile ele almak zaman, araştırma ve çalışma gerektiren bir uğraştır. Burada, Ataç’ın özgün edebiyat eserini bir sanat yapıtı olarak ortaya koyma çabası ve Perin’in anlamı berraklaştırma ve açıklama çabası öne çıkıyor. Anlam kaybının kaçınılmaz olduğu çevirilerdeki zorluk, anlamın ve üslubun bir anda verilmeye çalışılmasından kaynaklanıyor olmasıdır; bu zorluktan kurtulmanın yolu üslup kaygısı taşımadan sadece anlam üzerinde düşündürmektir; ancak, bu sefer de edebiyat eseri olmaktan çıkabilir. Yani, çeviride güzelleştirme çabası sanat yapıtına yakınlaştırırken çevirideki aslı anlamından uzaklaştırır. Bazen, Ataç’ın üsluba öncelik vermesi anlamı geride bırakmasına neden oluyor; bazen Perin’in de anlamdan anlam üretmesi temel anlamı geride bırakmasına neden oluyor. Burada, zaman zaman, her iki çevirmen Türkçenin düşünme biçimlerinden ayrılmak istemediklerinden ve üslup kaygısından dolayı, kaynak metindeki ifadelerden uzaklaşmışlardır.

*Stendhal, *Le Rouge et le Noir*, Chronique du XIXe siècle, Librairie Générale Française, 1983, s. 368.

**Stendhal, *Kırmızı ve Siyah*, Çeviren: Cevdet Perin, Remzi Kitabevi, 6. Basım, İstanbul, 1993, s. 419.

***Antoine Berman, *L'épreuve de l'étranger*, Culture et traduction dans l'Allemagne romantique, Éditions Gallimard, coll. « Essais », 1984, s. 236-237.

Yapılan bu çalışma, F. Schleiermacher ve A. Berman'ın 'öteki'yi gün yüzüne çıkarma bakış açısıyla, *Le Rouge et le Noir* eserinin iki çevirisindeki bazı 'kültürel' sözcükleri ve 'tesadüf' sözcüğünü değerlendirmektedir. Bu çalışmanın neticesinde, çevirmenlerin 'kültürel' sözcüklere takındıkları tavrıdan dolayı bazen romandaki 'öteki' gölgede kalmıştır: bunun nedeni çevirmenin, kişisel dünya görüşünden kaynaklanıyor olması, başka bir deyişle romandaki 'fikirlere sistem'ine mesafeli olması, yeni bir medeniyet daresine dâhil olmak istemesi ve üsluba öncelik tanıyor olmasıdır.

NURULLAH ATAÇ VE CEVDET PERİN'İN ÇEVİRİLERİNDE ÖTEKİ ALGISI

Özet

Dil düşünceyi aktarmasa da, düşünceyi aktarmada sözcük sadece yardımcı olsa da, hattâ yalan söylese bile, tam bir çevirinin de ham hayalden ibaret olduğu belirtilse de, 'ben' in 'öteki' ile yüzleşmesinde açılan bir yoldur. Çevirinin esası 'öteki'yi açığa çıkarmaktır; ancak çevirilerde 'öteki' bazen dışlanmış ve silinmiştir. Oysaki, 'insan' ve 'medeniyet' olmanın gereği 'öteki'nin 'ben' ile tamamlanmasıdır. 19.yüzyılda Friedrich Schleiermacher, çeviri kuramında 'öteki'ye doğru bir yol açar ve 'öteki'ye dayanan çevirinin 'aslına' dayanan bir çeviri olduğunu belirtir; ardından 20.yüzyılda Antoine Berman da, çeviri etiği kapsamında yabancının yabancı olarak kalması gerektiğine inanır. Cumhuriyet döneminde, Nâzım Hikmet de çeviri metinlerinde 'öteki'nin düşünme biçiminin aktarılabilirliğini ifade eder. Bu çerçevede, a'râf sâkini çevirmenin 'öteki'nin bakış açısını hedef dilde kazandırma çabası, direnen her iki dünyanın arasında keşfedilen üçüncü bir süreç, ortak bir dil olarak görülebilir.

Çevirinin, araştırma, çalışma ve zaman gerektiren bir uğraş; aynı zamanda ateşten gömlek giyen çevirmenin değil, dillerin 'hain' ve çevirmenin en ufak bir hatasının bile eleştiri konusu olduğu göz önüne alınarak yapılan bu çalışma, sözcüklerin belli bir iklimde yaşadığından anlam kaybının kaçınılmaz olduğu çeviri sürecinde, sözcük seçiminin önemli olduğunu, bazen de anlam ve üslûbun birlikte aynı kadehten içmeye çalıştıklarında, sadece anlamın ya da üslûbun susuzluğunu giderebileceğini göstermektedir. Bu makalede, Nurullah Ataç ve Cevdet Perin'in bazı 'kültürel' sözcüklere ve romanda dikkat çekici bir biçimde tekrarlanan 'tesadüf' sözcüğüne takındıkları tutumdan dolayı, çevirilerinde 'öteki'yi yansıtmamışlardır. Bunun nedeni ise, çevirmenlerin benimsedikleri ideoloji ve öncelik verdikleri üslûptur.

Anahtar Kelimeler: Çeviri Kuramı, Ben, Öteki, Anlam, Üslûp.

THE PERCEPTION OF THE OTHER IN THE TRANSLATIONS OF NURULLAH ATAÇ AND CEVDET PERİN

Abstract

Language, even though it doesn't reflect the idea and although the word only helps to transfer the idea and even it falsifies and also it is noted that a complete translation is just an utopian translation is a way which is opened in the confrontation of "self" with the "other". The merits of translation are to reveal the "other" but the "other" in translations is sometimes marginalized and has been deleted. Whereas the completion of "the other" with "self" is the requirement of being a "human" and a "civilized". In the 19th century, Friedrich Schleiermacher opens a way through the "other" in the translation theory and he indicates that the translation based on the "other" is an "authentic" translation and later in the 20th century, also Antoine Berman believes that a foreign should remain as foreign within the scope of ethics of translation. Also, Nâzım Hikmet, in the Republican period refers that "the other's" way of thinking will be able to transferred in the texts of translation. In this context, the effort of the translator in limbo to get "the other's" way of thinking won in the target language, can be seen as a third process which has been discovered between two resisting worlds or as a common language.

This study, regarding the translation as a profession which requires research, study and time and even the slightest mistake of translator is a subject of a criticism, it is accepted that it is not the translator in violent torment who is a traitor but the languages and at the same time in this translation process in which the loss in significance is inevitable because the words live in specific climates, it reveals that the selection of words is essential and when the meaning and the style tries to drink from the same chalice, only the meaning or the style can quench the thirst of the meaning or the style. In this article because of the attitude of Nurullah Ataç and Cevdet Perin to the word of "coincidence" which has been repeated strikingly and to some "cultural" words in the novel, they haven't reflected the "other" in their translations. Besides, the reasons of this approach are the ideology that the translators have adopted and the style that they have given preference.

Keywords: Translation Theory, Self, Other, Meaning, Style.